

פרשת חיי שרה

יֹדֵעַ ה' יָמֵי תְּמִימָם וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תְּהִיָּה (תהלים לו יח):

תהיה, יאמר שאחר שחיייהם בהשגחה, גם נחלתם - מה שירשו מטוב העולם הזה מצד מערכתם [מזלם] - לעולם תהיה, כי אילו היו מסורים אל המקרה, היה נופל מהם חלוף רב מיום ליום ומחודש לחודש. אך אחר שאין לַמַּבְע שליטה עליהם, טובתם תדירה, וכמו שאמר אחריו (תהלים שם יח) **לֹא יְבוּשׁוּ בַעַת רַעַה וּבְיָמֵי רַעְבוֹן שֶׁהֵם מִקְרֵי הַזְּמַן יִשְׁבְּעוּ:**

ועוד יאמר יודע הי ימי תמימים כמאמרם **בַּמִּשְׁנָה בְּסוּטָה (ט): מְרִים הַמְתִּינָה לְמִשְׁהָ שְׂעָה אַחַת, שְׁנֵאמַר: (שמות ב ד) וְתַתְּצַב אַחוּתוֹ מִרְחֹק, לְפִיכֵךְ נִתְעַכְבוּ לָהּ יִשְׂרָאֵל שִׁבְעָה יָמִים בַּמַּדְבָּר, שְׁנֵאמַר: (במדבר יב) וְהַעֵם לֹא נָסַע עַד הָאֶמְפָּה מְרִים. יוֹסֵף זָכָה לְקַבֵּר אֶת אָבִיו וְאִין בְּאָחוּי גְדוֹל מִמֶּנּוּ, שְׁנֵאמַר: (בראשית נ ז-ט) וַיַּעַל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אָבִיו וְכוּ' וַיַּעַל עִמּוֹ גַם רַכֵּב גַּם פְּרָשִׁים, מִי לָנוּ גְדוֹל מִיוֹסֵף שֶׁלֹּא נִתְעַמַּק בּוֹ אֵלֶּא מִשָּׁה. מִשָּׁה זָכָה בַּעֲצֻמּוֹת יוֹסֵף וְאִין בְּיִשְׂרָאֵל גְּדוֹל מִמֶּנּוּ, שְׁנֵאמַר: (שמות יג יט) וַיִּקַּח מִשָּׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, מִי גְדוֹל מִמִּשָּׁה שֶׁלֹּא נִתְעַמַּק בּוֹ אֵלֶּא הַמְּקוֹם, שְׁנֵאמַר: (דברים לד ו) וַיִּקַּבֵּר אוֹתוֹ בְּגֵיא. לֹא עַל מִשָּׁה בַּלְבֵּד אֲמַרוּ,**

אם כל חיי בני האדם מסורים ביד הטבע והמקרה, ואין ההשגחה הפרטית נדבקת בהם לחסרון מעשיהם, ולזה באה האזהרה בתורה (דברים כח ב) "ועשית מעקה לגגך", ואמרו רבותינו ז"ל (ע"ז ג) "הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים", מבואר הדבר שיוכלו למות בלי זמנם בדרך מקרה, וכמאמר הכתוב (משלי יג כג) "ויש נספה בלא משפט", והארכתי בזה בחלק ב' (הוא ספר רב פנינים) בדרוש לנפטר, גם (שם) במאמר עשירי בעקר הגמול עין שם,

מכל מקום חיי הצדיקים הגמורים אינם כן, אך לדבקותם בשם יתעלה - נדבקת בהם ההשגחה הפרטית גם למלטם ממקרה הטבע, וכמאמר רבותינו ז"ל (ר"ה יא) שהקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום, וכתוב (במדבר לא מט) "עבדיך נשאו את ראש וגו' ולא נפקד ממנו איש", הרי שהצילם ה' גם ממתת המלחמה שהיא מיתת מקרה גמור:

והוא שאמר הכתוב **יודע הי ימי תמימים**, שהתמימים - שהם צדיקים גמורים - משגיח הקב"ה בימיהם ובשני חייהם, ולא יתן לטבע שליטה עליהם כלל. ולזה אמר **ונחלתם לעולם**

אלא על כל הצדיקים, שנאמר: (ישעיהו נח ח) ודלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. עד כאן לשון המשנה:

ויש להקשות דאיך מרים לא היה לה זכות כי אם זכות ז'תצב'. ויש לומר דמכיון שדברה במשה, גדלת משה כפתיח כל זכות שבידה, זולת עמידתה בשביל משה עצמו, אז מצאה מדת רחמים להליץ, ומכאן תוכחת מגולה לבעל לשון הרע.

ולכאורה קשיא רישא לסיפא, דמעיקרא קאמר "מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו" וכו', ומייתי ראייה שנאמר "ויקבור אותו בניה", משמע שאין לנו כמשה בעסק זה שהרי יוסף נתעסק בו משה, ואיך אחר כך [אמר] "לא על משה בלבד".

ותו דהדבר תמוה לומר דכל הצדיקים כמשה, דסוף סוף בענין הקבורה אין לנו אלא משה. ומהרש"א ז"ל פירש דסוף סוף ידמו הצדיקים למשה בענין האסיפה וכו' יעין עליו. ומכל מקום לישנא ד"לא על משה בלבד אמרו" אינו מתנישב כלל, אחר שלא דבר מענין האסיפה במקום זה כלל. והרייף ז"ל [על עין יעקב] דבר המשנה עם מאמרם (ילקוט וזאת הברכה תקסב) "משה מת ומוטל בכנפי שכינה" וכו', ואין זה במשמע כלל.

אבל הנראה לקוצר דעתי דעסק דנקט במשה חוזר בין על האסיפה בין על הקבורה, ואף על פי שלא הביא אלא פסוק של קבורה - סמך אקרא דלעיל מיניה וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה', ומשם למדנו שמת בנשיקה, והמשנה קצרה. או יש לגרום

כן: "שנאמר וימת שם וגו' ויקבור אותו" וגו'. או סבירא ליה לתנא דמשם יש ללמוד לאסיפה, דאם הגוף שהוא חומרי ונתן לבני אדם לעסוק בו [ולקבורו] - עסק הקב"ה בו, מכל שכן הנשמה שבכל אדם עסקה על ידי מלאך רוחני - שבמשה ודאי תהיה על ידי הקב"ה, דלא תהא כהנת כפונדקית.

ומזה נראה לו לתנא שלא להאריך להביא מקרא ד"וימת", דפסוק "ויקבור" יספיק לשניהם. ולזה שפיר קאמר "לא על משה בלבד", רוצה לומר: אני אמרתי לך שמישה זכה לשני העסקים על ידי הקב"ה, ולא שבאתי לשלול אחד משניהם מהצדיקים, שהרי גם בצדיקים נאמר "כבוד ה' יאספך", אבל באתי לשלול שניהם יחד, ששניהם לא נמצאו כי אם במשה, ובאה המשנה על נכון:

אמנם השנוי במשה משאר הצדיקים בעסק הקבורה גלוי הוא, כי משה רבנו עליו השלום נודרך חומרו עד ששב להיות כמלאכים והוא [עדין] בעולם הזה, שהרי כתיב (שמות לד לה) "כי קרן עור פני משה", ואמרו (כ"ב עה) "פני משה כפני חמה", ותהארה רומות אל הרוחניות. ועוד כתיב (שמות לד כח) "ארבעים יום לחם לא אכל", ונמצא ששב חומרו לרוחניות כנשמה. ולזה - כשם שאסיפת נשמתו על ידי הקב"ה ככל הצדיקים - כן [אסיפת] גופו [על ידי הקב"ה], שהרי הוא כנשמתו:

וזה רמז הכתוב באומרו (דברים לד ו) **ולא ידע איש את קבורתו**, דקצת קשה, דהיה לו

ושנקדים, כי מדת הדין נבראת בשביל החומר שהוא מוכן לחטוא, לייסרו ולהוכיחו, ומדת הרחמים בשביל הנשמה לתת שכרה. ולזה, הצדיקים שמהפכין חומרם לנשמתם, גם המה תתהפך להם מדת הדין למדת הרחמים. והרשעים בהיפך, כמו שמהפכין שְׂכָלָם ונשמתם לחומר, כמו שפירשנו אצל "לא ידון רוחי באדם" (לעיל ו'ג) עין שם. ואחר שהצדיקים מהפכין חומרם לנשמה, לזה מיתתם על ידי הקב"ה. לא כן שאר כל אדם, עם היות שמצד הנשמה ראוי להיות עסקה על ידי הקב"ה - מכל מקום כיון שהוא עסק מחובר אל החומר העכור, איננו כבוד אליו יתברך להתעסק בהם. אך הצדיקים שמזככים חומרם, כבוד הוא לה' להתעסק בהפרדתם, ששניהם רוחניים:

והוא שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים פ' ד)
שמח נפש עבדך כי אֵלֶיךָ ה' נפשי אשא,
 ויש קצת שנוי, דהיה לו לומר **נפשו ישא.**
 ולפי הפשט לא קשיא, אבל רמז כי הצדיקים שמהפכין חומרם לנשמתם - כבוד [הוא] לו יתברך בקחתו אותה, לא כן שאר כל אדם. והנה ידוע ששְׂתֵי נפשות יש לאדם, אחת נסתרת היא הנשמה, ואחת גלויה והיא נפש הבהמית שמשֶׁתֶף בה האדם עם כל חי.

אמר דוד המלך ע"ה **שמח נפש עבדך,**
 בעת פקודתי למות בדרך כל הארץ, שמח נפש עבדך - היא הנשמה - שכל נְמִיתָה לעבודתך והיא נסתרת, שְׂמַחָה לקחתה

לומר 'קָבְרוּ', כי 'קבורתו' אינו שם מקום. אך מלבד פשוטו ירמוז ענין אחר, והוא: שאחר שאמר ויקבור אותו בגיא דהיינו על ידי הקב"ה, נמצא שנעשה גופו כנשמתו, ולזה נעלמה מעיני כל חי²¹⁴ מעם לקבורתו למה נקבר, שכל הצדיקים נקברים למרק חומרם לזכות נשמתם כמו שאמרו בזוהר (ע"י זוהר יתרו פה), ומשה רבנו עליו השלום אשר חומר ממורק וטהור ונהפך לרוחניות, שעל ידי זה היה על ידי הקב"ה, למה נקבר ואיך נקבר, וזהו **ולא ידע איש את קבורתו** למה נקבר. ונראה שמוזה נמשך שלא ידעו מקום קבורתו ממש, כי כן טבע הרוחניות שאין להם מקום קבוע:

ואולם גם הצדיקים והחסידים זכו לזה להיות אסיפת נשמתם על ידי הקב"ה מטעם זה, שאם לא נזכך חומרם כמשה רבנו עליו השלום - קצת הזדככות יש על ידי שמשגפים גופם וממיתים חומרם, וכמו שנתבאר למעלה בסדר נח (דף&&) על מאמר רבותינו ז"ל (ויקיר פ' יד) "אתה קדמת למעשה בראשית" יענין שם, שהצדיקים מהפכים חומרם לנשמה, שזהו אצלי מעם אומרם ז"ל (ב"ר פ' עג) שהצדיקים מהפכים מדת הדין למדת הרחמים, דכתיב (דברים כו טו) "השקיפה ממעון קדשך", שכל השקפה - לרעה, והפכה לטובה, והרשעים בהיפך כמו שנאמר "ויאמר ה' אמהה" וגו'.

והטעם עם מה שנתבאר ועם מה

המשמחים, ונקראים הכומות שלוקחים 'כוס ישועות' - כוס שבא בשביל הישועות, **אשא** - כשאמלנו כדי לשתותו - בקול גדול **בשם ה' אקרא** כי לה' הישועה, לא בכחי ועוצם ידי כאשר יטעו המלכים, הא הדא. **ועוד** - **נדרי לה' אשלם** אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי²¹⁵, ותהיה התשלום **נגד כל עמו** למען תתחזק אמונתם כי הישועה באה [ב]השגחה, ואשר נדרתי הוא אחד מהגורמים הישועה. בשני דברים אלו אני בא לפניך להשיב מקצת מתגמולך:

ואחר שהודעה על תגמולות האל בעולם הזה, להיות כי סוף האדם למות - רצה לבקש מלפני ה' שלא תהיה מיתתו כי אם על ידו, ולא על ידי מלאך ולא על ידי שרף אלא על ידו בכבודו ובעצמו. ולהיות שיעלה על לב כי המיתה - שהיא דבר מגנה הנעשית על ידי מלאך - אינו כבוד לאל יתעלה להתעסק בה, לזה הקדים ואמר: ידוע הוא כי יקר **בעיני ה' המותה לחסידיו**, כבוד הוא לה' להמית חסידיו, כי הוא הפרדת הרוחני מן הרוחני כאמור, ולכן **אנא ה'** - תעשה עמי זאת כי **אני עבדך**, שנשמתי כפופה לעובדך.

ולהיות שהאדם מחומר וצורה, הנשמה נקראת בשם **עבד** והחומר נקרא **אמה**, אמר **שאני עבדך**, וחומרי נקרא **אמה**, נמצא **שאני עבדך בן אמתך**, ולכן יהי רצון שתפתח מוסרותי בידיך, שקשורני הנשמה עם הגוף - לעת יגיע [זמן] פתוחם - תפתחם

בידיך כי אין זה חסרון כבוד אליך, [ואף] אם היא **מחפרת** עם הנפש הבהמית, כי **אליך** הי נפשי המתחסת לי והיא גלויה, גם היא **אליך אשא** אותה, ושָׁבָה להיות רוחנית גם היא, ובהפרדת הרוחני מן הרוחני - איננו לך חסרון כבוד ה"ו.

ואם תאמר, הלא תדע דוד נמייתך אל החומר ולתאֵותיו, ואיך תשא פניך ממוסר? והיה כמושיב כי **אתה ה' טוב ופלה ורב חסד לכל קוראיו**, וכבר עשיתי תשובה ונתפשרתי ונתבשרתי על ידי נביא (ש"ב יב יג) "גם ה' העביר הטאתך לא תמות". ולכאורה קשה, הלא מתגן אך [הביאור לזה, שבאמת] לא מת על ידי מלאך, רק על ידי הקב"ה, אשר המיתה על ידו נקראת "היים":

והוא שאמר גם כן (תהלים קמז טו) יקר **בעיני ה' המותה לחסידיו, אנא ה' כי אני עבדך, אני עבדך בן אמתך פתחת למופרי**. ויש להבין הכפל "עבדך, עבדך בן אמתך". גם אומרו שתי פעמים **נדרי לה' אשלם וגו'**.

הענין הוא, כי דוד המלך ע"ה הודה לה' על כל החסדים והטובות שעשה ה' עמו, אמר **מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי**, ולפי חסרון יכולתי ומיעוט כוחי, אך שתים אעשה אולי יהיו למשיב חלק מאלף לגמולותיו יתברך: **אי** - כאשר **כוס ישועות אשא**, כי כן המנהג בהיות האדם בצרה ונושע ממנה, עושה שמחה ומשתה וכלים מכלים שונים ביינות

אתה. וזהו [פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי], ובא העבר במקום עתיד, והרבה כמוהו כנזכר בדברי המדקדקים, כמו "או ישיר" (שמות טו א), "ככה יעשה איוב" (איוב א ה) - עתיד במקום עבר. [עבר במקום עתיד - כגון (לקמן כג יג) "נתתי כסף השדה קח ממני"].

ובדרך דרש, אמר כן [עבר במקום עתיד] - לרמוז שכבר עשה לו כן בצאתו מרחם אמו, פתח מוסריו ממעי אמו, דמפתח של חייה ביד הקב"ה (תענית ב.). וכאשר אתבשר כי כן תעשה לי, אז לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא נדרי לה' אשלים, כי שקולה בעיני טובה זו ככל התגמולות שעשית עמי בחיים:

ועל זאת אמר יודע ה' ימי תמימים, יש לפרש יודע לשון שבירה כמו 'יודע בהם את אנשי סכות' (שופטים ח טו). אמר שהתמימים - ה' בכבודו יודע ימיהם. וקרא למיתתם 'הודעה', כי מיתתם היא קרוב וידועה אצל הצדיקים, כי אז תתעלה ידיעתם לבוראם יותר ממה שהיו בחיים. ולפי שיתחמץ לבב אנוש על מיתת הצדיקים, כי טוב הוא להניחם בעולם לסגל מצות ומעשים טובים, אמר ונחלתם לעולם תהיה, לומר שהנחלה אישר נחלו ממצות ומעשים טובים - תספיק להם לעולם ועד:

ועוד ירמוז מאמר רבותינו ז"ל (שמו"ר ריש פרשת ויקהל), מצאתיהו להרב אדוני

אבי זל"ה בספרו דורש טוב, כי הצדיקים - מעלה עליהם הקב"ה כאלו היו עד סוף העולם, וזהו בעצם ונחלתם לעולם תהיה, כי לא תזיק להם המיתה, כי יעלה עליהם²¹⁶ שיחיו עד לעולם:

הדרך הראשונה שזכרנו בפסוק יודע ה', שמתוך מעשיהם נדבקת בהם ההשגחה ובשני חייהם - הוא שאמר הכתוב ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה (כג א), והכפל ושני חיי שרה נפר. אך בא לומר שכך היו חיי שרה למעלה, וכך נגזר עליה לחיות, ולא היו חייה בדרך מקרה אלא בהשגחה, וכך היו שני חיי שרה. נמצא שכמו שהיו למעלה - היו למטה:

ועוד יש לפרש אומרו ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה, להיות שכל חיי האדם שלא יתעסק בהם בעבודתו יתברך במחשבתו ובמעשיו - לא יקראו חיים, וכמאמר רבותינו ז"ל (ברכות יח:) "רשעים בחייהם קרוים מתים", ואמר החכם²¹⁷ "ומה לי מזמן אם לא רצונך". והוא שאמר הכתוב (תהלים קמד ה) אדם להבל דמה ימיו כצל עבר, יאמר: אם אדם להבל דמה - ונוכל לפרש דמה לשון דמיון ומחשבה, [פירוש] אם כל מחשבותיו להבלי העולם - [כי אז] ימיו כצל עבר, ולא יקראו ימים.

ולזה אמר ויהיו חיי שרה, שהיו, שנתהוו

216. פירושו: יחשוב להם.

217. ר' יהודה הלוי בפיוט "ח' נגדך כל תאותי".

לעצמו. [עכ"ל"ח]. [ביאור דבריו] דהיינו כְּאֵלֹּוּ כתיב "ויהיו חיי שרה מאה שנה, ויהיו חיי שרה עשרים שנה" וכו', נמצא שהעשרים והשבע שזכר, הם שבתוך המאה, ומוכרח שאין זה אלא להקיש, כן נראה פשוט.

והרא"ם ז"ל כתב דמ"שני חיי שרה" מפיק לה. **ואינו נראה כן כלל**, דמה שכתב שאדרכה "שנה" "שנה" נדרש לחלק - אינו כן, דאם כן למאי נפקא מִנָּה כתבה תורה ששרה היו לה שבע שנים והיו לה עשרים שנה, שבכלל מאתים מנה, אלא כדפירשתי והוא פשוט:

ובמדרש: **יודע ה' ימי תמימים - זו שרה** **שהיתה תמימה במעשיה**. עכ"ל. והוא קשה מאד דלא מצא בכל הצדיקים כי אם שרה. והנראה שבעל המאמר הוקשה לו השנוי שנמצא בשרה יותר מכל הנשים, שמעולם לא נמצא לא בתורה ולא בנביאים שימנה הכתוב שנים של איזו אישה - עם שתהיה צדקת - זולת שרה. ואין זה אם לא שרבתה מעלתה על כל הנשים שבועולם. וכבר הגדילו חכמים מעלתה, שאמרו (שמות רבא א א) שאברהם אבינו ע"ה היה מפל לה בנבואה. ולהיות שכל שְׁנֵיָהּ הוציאה אותם בעבודת ה' יתברך, לא נעדר מהם יום אחד ושנה אחת, לכך מנה אותם אחת לאחת:

ונראה לי שגם שלמה המלך ע"ה רמז מעלתה באומר (משלי לא כט) **רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה, עלית** גימטריא שרי, לרמזו שעלתה במעלות על כל הנשים, ולכן נראה שעל כן נקראת 'שרי'

ולא נפסדו. ולהיות שלא יבצר האדם - הן [אפילו] יהיה צדיק - מהתרשלו בעבודת קונו, או בתחלת ימיו מרתחת הכהרות, או בסוף ימיו מחולשת גופו, אמר כי שרה אמנו עליה השלום **מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים**, כָּלָם היו ולא נפסדו, וכך הם [כל] **שני חיי שרה**:

או יאמר בדרך רמז: ויהיו - עולה בגימטריא ל"ז, מִכּוּן עם מאמר רבותינו ז"ל (נדרים סד) "מי שאין לו בנים חשוב כמת", ולזה אמר: ויהיו [שהם בגימטריא ל"ז שנה] - הם חיי שרה, ששרה בת צ' כשנולד יצחק, ובת קכ"ז מתה. אך להיות שהל"ז היו בסוף, אז **מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים - כָּלָם שני חיי שרה**, וכאשר ייטב לאדם בעת זקנתו - נחשבים כְּאֵלֹוּ כל ימיו בטובה:

וכלפי דרשת רבותינו ז"ל (ר"ה טז) שאמרו שבשביל שמסרה דין על אברהם נחסרו ימיה, ורמזו זה המפרשים באומרים "ותמת שרה בקרית ארבע" - בקריאתה ארבע תיבות "ישפוט ה' ביני וביניך" (לעיל טז ה), יאמר אומר **שני חיי שרה**, כלומר ועדן היו [יכולים להמשך] "שני חיי שרה", אך ותמת שרה בקרית ארבע - בקריאת ארבע [תיבות הנ"ל]:

ועוד ירמז מאמר רבותינו ז"ל (ברכות יח.) "צדיקים במיתתם קרוים חיים", ולזה אמר **שני חיי שרה**, לומר שעוד נשאר לה **שני חיי שרה** אף שנשלמו הקב"ז:

מאה שנה. פירש"י, לכך נכתב "שנה" בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש

מוסיפין היא ראשונה שבשם שהיא בבניה, נקרא אב המון גוים, והבן הדבר כי נכון הוא כס"ד:

באופן שממה שפָּרְחָה תורה [את] שני [חיי] שרה, מִשֶּׁם נודע מעלתה שהיא תמימה במעשיה ושכל שנותיה בשלמות. וזהו יודע הי ימי תמימים, שאותם שימיהם תמימים - יודע ה' ימיהם, ואין הפְּנָה שהוא יודע - שזה פשוט, כי לא יתעלם ממנו יתברך כל דבר, אך הפְּנָה - שמפרסם ידיעתו יתברך בהם וכותבה, וכותב: "ימי פלוני כך וכך", שזה כמודיע שהוא יודע שנותיהם. לא כן שאר בני אדם, אין מפרסם לנו שהוא יודע שנותיהם.

ולזה הוקשה לו לבעל המאמר דאין קאמר דאינו יודע אלא ימי תמימים, וחזוין בתורה שגם ימי הרשעים מודיע ככל הנזכר בפרשת בראשית (יא כו) "ויחי תרה שבועים שנה" וגו'. לזה אמרו: זו שרה שהיתה תמימה במעשיה, שכל אותם שנמנו שנותיהם - לא נמנו לסַבַּת צדקם, רק לסַבַּת-מה, כדי לידע שנות העולם, אך זה שאומר שלסַבַּת תמימותם מזכיר שנותיהם - אין זה אלא בשרה, שלסַבַּת תמימותה מזכיר שנותיה כאמור:

ובמדרש סיים: **אמר ר' יוחנן כהדא עגלא תמימתא**, וצריך להבין מה כֵּן במשל זה. ונראה שבא לפרש תמימות שרה מענין אחר, נוסף על הראשון, והוא: שהיתה שלמה במצות עשה ובמצות לא תעשה. ולזה דָּמָה אותה לעגלא שיש בה שתי טובות: אחת

- לרמוז על שררתה על כל הנשים שבועולם, וגם שמה הראשון יסכה' לשון גדולה, מלשון "ואני נסכתי מלכי" (תהלים כ ו), ומשם נמשך להם לקרות בשם שרי שהוא עצמו שם יסכה. ונראה שגם אחותה מלָּכָה היתה בה איזה מעלה, ונמצא ששם יסכה ושם מלָּכָה כָּלָם לשון שררה וגדולה.

והרמז לשם שרי, כי היא שנחסרה לה נתְּנָה לבעלה, ונמצא שלא חסרה כלום. והוא שאמר (לעיל יז טו) **שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה**. ואמרו אשתך לומר: אל ירע בעיניך על חסרונה [שנחסר שמה מאות י' לאות ה'], כי היא אשתך, ומה שקנתה אשה קנה בעלה (נזיר כד), ולזה אין חשש אם תקח מאתה מה שתרצה. והוא דקדוק אמרו כי שרה שמה, והיה לו לומר 'כי שרה יחיה' שמה, אלא לומר שְׁמַעַת שנקרא שמך אברהם, הוסרה ממנה היא ונקרא שמה שרה, ולזה באו דברי ה' כמו הודעה, **לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה מאז**:

ועוד יש לפרש, יען כי אברהם איבנו עליו השלום נמל ה' ראשונה של השם, ולזה אמר לו: אין נכון ששרה תמול יו"ד של השם, כי אין זה נכון, כי זהו דין גמור כשאותיות השם בהפוך ח"ו, ולזה אמר: שרי - היא אשתך, ולזה לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, שתמול היא אחרונה שבשם שתהיה נשפעת מהא ראשונה שְׁבֶשֶׁם, אימא עילאה באימא תתאה. והוא סוד "והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך" (יז ה), בסוד "והאם רובצת על האפרוחים" (דברים כב ו), ולזה כשאנו

בכור הברזל תחלה. וכיון שנכנסו - מאליהם לא יצאו, כי הם קשים-ההסרה מדבר שנדבקו בו, ולא יאות לקבל תורה נצחית כי אם הם, שהרי אנו רואים שאר האמות מתחלפים ומתהפכים מדור דור:

והוא מאמר הכתוב (דברים ד ט) **ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה**, לומר שהמעם שמרח בכס כל כך, וכאלו אין זולתכם - (הוא כדן) להיות לו לעם נחלה לדורות עולם, מה שלא יוכל למצוא בזולתכם. באופן שעזות ישראל היא רעה קודם שיכנסו [לעול התורה], וטובה אחר שיכנסו.

והוא אומרו בעצם (שה"ש א ד) **משכני אחריו נרוצה**, שכנסת ישראל אומרת: "אתה ידעת טבעי שאני צריכה למי שימשכני בחבל, אך אחר כך אחריו נרוצה" כמו שנתבאר שישראל קשים ליכנסם וקשים לצאת. ולזה אמר אפרים **עגלה יפהפיה** - שיש בה כח העגלה ואינה מורדת, אך **אוהבת לדוש**. וזהו 'תמימתא' - שאין בה ערמות להיות מורדת:

ועוד אמרו במדרש (רבה נח א) **יודע ה' ימי תמימים, כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים, בת מאה כבת עשרים לחטא וכו'**, [שמבן כ' הוא בר עונשין]. והקשה הרא"ם ז"ל, דלעיל אמרינן: "שלא יהא יפת הגדול שבכניו ראוי לעונשים", [שלא היו נענשים פחות מבן מאה]. ותירץ בדוחק. ולקוצר דעתי לא קשיא מידי, דבהנך שהיו שנותיהם ארוכים ת"ק שנה - יהיה פטורם עד שיהיו

נסתרת, שהיא **עגלא** - וכחה יפה לקבל עול המצוות שמצוה. ועוד שהיא תמימה במצוות לא תעשה, שלא חסרה אחד מהם, דאז פאלו נחסר ממנה אבר, אבל זו עגלא ואין בה מום:

ועוד יש לפרש אומרו **כהדא עגלא תמימתא**, הוא מאמר הכתוב (הושע י יא) "אפרים עגלה מלמדה אוהבת לדוש", יען כי העגלה יש בה כח יותר מן הזקנה, אכן אינה מקבלת מרות פקנה - אמר שישראל יש בהם שתי טובות: שהם כעגלה, ואין בהם רעת העגלה, אך כעגלה מלמדה אוהבת לדוש. והנמשל בזה בישראל, שהם יש בהם כח לקבל עול התורה והמצוות מפני עזותם, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (ביצה כה) עזין שבאמות ישראל, שעל כן נבחרו לתורה יותר מכל האמות.

ובזה פירש רלב"ג וזה"ה משם אביו ז"ל פסוק **ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא ומלחת לעוננו וגו'** (שמות לד ט), [אשר לכאורה קשה, דאדרכה היא הנותנת שלא יסלח, וביאר הרלב"ג] שלחיות שאין עם קשה עורף זולתו, ויאות לקבלת התורה, שאינם נוחים להתפתות להמיר טוב ברע ח", כמו שאמרו במדרש (שמות רבה מב ט) "או יהודי או צלוב", לכך ומלחת לעוננו, ואז ונחלתנו עולם. עד כאן דבריו ז"ל. שפתים ישק.

והנה עזותם של ישראל, אם היא מועילה אחר קבלתם התורה, מכל מקום אינם נוחים להכנס תחלה, שלזה הוצרך יתעלה להכניסם

בילדותיך וימיבך לבך בימי בחורותיך וגוי
 - **עד כאן דברי יצר הרע וכו',** דהיינו: שיצר הרע טוען כפירוש הרא"ם, ויצר הטוב כמו שתירצנו. וזהו ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. עוד אמרו בגמרא (סם) **עד כאן לדברי תורה.** עכ"ל, ופירשנו שם: שמח בחור - היינו מקרא, וימיבך - היינו משנה, והלך בדרכי לבך וגוי - היינו גמרא, ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט - שתלמידי חכמים, שגנות נעשות להם כזדונות. או יש לפרש: אפילו למדת התורה בלה, לא ישא לך פנים:

ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון
בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה
ולביתה (כג ב). אמרינן במסכת ברכות (דף סא) במעשה דרבי עקיבא שיצתה נשמתו [באחד], יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצתה נשמתך באחד. ע"כ. והמקון הוא: נראה, שיציאת נשמתו באחד מורה שנתאחד הענף עם השורש, ושבה נשמתו למקור שממנו חצבה באין פירוד כלל, כי כל הצדיקים - להיות שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא²¹⁸ - תחלת צאת נשמתם - היא נפרדת, ובצער הפירוד ההוא - מקבלת עונשה על חטאה. אך רבי עקיבא - מיד נתאחדה נשמתו בשורשה, וזה רומז לצאת נשמתו באחד; כי כבר בעולם הזה

בני מאה, לא כן משרה ואילך שנתמעטו הדורות לא יהיה פטורם אלא עד עשרים, שאז יהיה קרוב לשליש ימיהם. וגם באותם הדורות, כתבנו למעלה בסדר נח (עמוד &&) שיש מהם שהיו נדונים אחר עשרים, וזה פשוט:

ועוד הקשה ז"ל דאמאי לא קאמר "בת עשרים כבת שבע לחטא", שבדיני אדם מענישין מכן י"ג, והניח בצריך עיון. וגם זה לא קשיא מידי, דקל וחומר הוא, אם בדיני שמים לא נתחייבה, שלא עשתה מעברות שחיובם בדיני שמים, קל וחומר שלא עשתה מעברות החמורות שחיובם בידי אדם, שרוב העולם נכשלים בעברות שבדיני שמים, ואחד מני אלף בעברות שחיובם בידי אדם.

עוד הקשה ז"ל דאיך אמרינן שבית דין של מעלה אין מענישין פחות מכן עשרים, והכתיב (במדבר ט"ו) "איש איש כי יהיה טמא ונכרתה", [ואיש היינו מכן י"ג, וכרת היינו עונש בידי שמים]. ותירץ דהיינו לחייבו מלקות. ודבריו תמוהים, מה יאמר בפסח ומילה, [שהן מצות עשה, ואין בהן מלקות, וחיובם בכרת]. ובחדושי לגמרא הארכתי בזה, וארשמנו בכאן ובקוצר גדול כי כן יאות לדרוש, והוא: שיש לומר דהיינו [שעד עשרים] אין מענישין, אבל החטא שמורה, ונענש לאחר עשרים:

ובזה פירשו רבותינו ז"ל (שבת סג.) [מאמר שלמה המלך ע"ה] (קהלת יא ט) **שמת בחור**

- נצמער גוף הקדוש ולא נשאר לו נדנדוד עון
אשר קמא²¹⁹:

והוא שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמז)
ז' שובי נפשי למנוחיי כי הי גמל עלייכי,
יאמר: מוכמחני שתשוב נפשי למנוחתה
למקום אשר ממנו הצָבָה מיד ולאֵלֶתֶר,
בשכבר ראיתי כי חֵלְצַת נַפְשִׁי מִמוֹת וְעִשִׂית
לי כמה חסדים, ומכללם תעשה לי זאת.

ולזה אמר האמנתי כי אדבר זאת, כי אני
עניתי מאד, נצמערתי בעולם הזה עד למאד,
וצערי יצילני מ[צער] פירוד נשמתו, אך מיד
תשוב למנוחה.

והוא שאמר כאן ותמת שרה בקרית
ארבע - בקריאת ארבע תיבות 'ה' אלהינו
ה' אחד, כי מאמר 'שמע ישראל' הוא שמוש
[והקדמה], ועקר קבלת עול מלכות שמים
הם ארבעה תיבות אלו, ורמז בזה שיצתה
נשמתה באחד. ואיננו רחוק גם כן שכּוֹן
בתיבת 'ארבע' על די של אחד, שנמרה הכל
עד ד', ולא נטרפה השעה עד שנמרה כל
הפסוק. ולזה נתן טעם, ששבח הוא לה זה, כי
זה מורה היא חברון בארץ כנען, שבעודה
בארץ כנען נתחברה נשמתה בשורשה, זה
מורה יציאת נשמתה באחד כאמור:

ועוד יש לפרש בקרית ארבע הוא שם
הוי"ה ברוך הוא, שקרא לה ויצאה נשמתה
בנשיקה, והוא שאמר היא חברון, ורוצה
לומר היא מיתת הנשיקה:

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכתה.
בקצרה היה לו לומר "לספדה ולבכותה". אך
להיות דקיימא לן (מגילה כה: וי"ד סימן שמד)
דנשים - מספדין אותן במעשה אביהן
ובמעשה בעליהן, אמר ששרה לא הוצרכה
לזה, אך לספוד לשרה - שספד אותה במעשה
עצמה, כי משונה זו משאר נשים:

גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אֲחֻזָּת
קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מְתִי מִלְפָּנַי (כג ד).
כפירש"י ז"ל - "גר מארץ אחרת ונתישבתו
עמכם". והווקק לומר לשני המאמרים
שאמר אחר כך תנו לי אחזת קבר עמכם,
כי אילו היה גר לבד, אורח לא יבקש קבר
עמהם, דהיינו בתוך קברות אנשי העיר, כי
קברות האורחים היו להם מקום מוכן לכך
לבדם, וכל שכן שלא יבקש אחווה. ואילו
היה תושב גמור, לא הוצרך לומר להם, כי
לא יגרע הוא מהם, אך בצרוף שני הדברים
- הוצרך לומר ולבקש מהם.

ולזה, פיהם פתחו בחכמה שְׁמַעֲנוּ אֵד
ני נשיא אֱלֹהִים אֶתְּהָ בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר
קֶבְרֵינוּ קֶבֶר אֶת מִתְּךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת
קֶבְרוֹ לֹא יִקְלָה מִמֶּךָ מִקֶּבֶר מִתְּךָ (כג ד).
נשיא אֱלֹהִים אֶתְּהָ בְּתוֹכֵנוּ, שאתה - מחשיב
עצמך לגר, ואנחנו - בהיפך מן הקצה [אל
הקצה], כי אנחנו מחשיבים אותך לנשיא,
והאחד בא לגור וישפוט שפוט²²⁰, אין זה

רוצה לומר: תן דעתך לדבר עמנו ושמענו אדני. וכשומעו תשובתם בכבוד גדול - אז דבר אתם ממש, ולזה אמר שמעוני וגו'.

והנה הוא לא שאל תחלה כי אם המערה, כי תספיק לו, ונגם] - לשלא ירע בעיניהם על השדה שראוי לזריעה. ועפרון חשש מהפסד השדה ולא רצה להניחה, כי תפסד בדריסת הרגל. ואף שאברהם אבינו עליו השלום הסיר לו זה באומרו אשר בקצה שדהו, מכל מקום עדין היה חושש מעין [הרע של] הבאים למערה, כי יעמדו עליה בקמותיה ויטילו בה עין הרע, ולכן אמר השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה, בשכבר שמע מאברהם בכסף מלא יתננה לי, אמר: עכשיו יתן מחור שניהם. ולזה, אברהם אבינו עליו השלום אמר לו: איני חושש מזה, שהמערה - כבר אמרתי לך בכסף מלא, וגם השדה שהוספת כעת - אתן דמיה:

ויקם שדה עפרון והמערה אשר בו וכל העץ וגו' לאברהם למקנה לעיני בני חת וגו' (כג יז יח). אמרו רבותינו ז"ל (מדרש אגדה כג יז, ורש"י כא) "תקומה היתה לו". נראה לפרש, על ידי שבזו אברהם אבינו עליו השלום ממון רב בחלקת השדה, אמרו: ודאי שיש בה סגלה גדולה, שחכמת אברהם אבינו עליו השלום ידעה סגלת המקום. ולזה נתקומם ונתעלה המקום ההוא בעיני כל העולם, ואפשר מהיום ההוא וחלאת היו מקומים של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא²²¹.

כי אם אנו מחשיבים אותך לתושב גמור, ומתת אלהים היא זאת לך.

ואמרו בתוכנו כן למאמר החכם כי "אין המלך מלך - עד שימלך בלבבות כמו שהוא מלך על הגופות". עד כאן. וזה מטיב הנהגתו ונמול חסד עם עמו. ולזה אמר נשיא אלהים אתה בתוכנו - בתוך לבנו. ומעתה במבחר קברינו קבור את מתך, ולא עוד אלא איש ממנו את קברו ממש שהכין לו - לא יכלה מוך מקבר מתך:

ויקם אברהם וגו' וידבר אל בני חת וגו' וידבר אתם לאמר וגו' שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה וגו' אשר בקצה שדהו וגו' ויען עפרון וגו' השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה וגו' וישתחו אברהם וגו' וידבר אל עפרון נתתי כסף השדה קח ממני וגו' (כג ג-ה) יש לדקדק ואמרו "אתם", גם אמרו "שמעוני" יתרה, ואגב ניישב אמרו "שמענו אדוני". גם יש להקשות: אברהם שאל לו המערה לבד, והוא השיב שיתן לו השדה והמערה, ואחר כך אברהם לא הזכיר אלא השדה, נתתי כסף השדה.

אך יאמר כי אברהם אבינו עליו השלום - מעיקרא לא דבר עמהם לנוכח, רק במדבר לבדו [במעמד בני חת בכללותם] והם שומעים, ולא היה מדבר עם אנשים מיוחדים. [וזהו וידבר אל בני חת]. והמה כשומעם אמרו לו שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו,

הנה מה שלא הלך בעצמו כי זקן הוא בא בימים, לא יוכל עוד לצאת ולבוא. שנית, כי והי' ברך את אברהם בכל, יתפתו מעושר אברהם והצלחתו, לא יביטו אל חרפה כי לא יאשימם אדם, כי כבוד אברהם ועשרו ראוי לקלקל עליו השורה, וישלחו בתם קודם הנישואין. ואחר שקדמו לו שני הדברים אלו אז ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו שים נא ירך תחת ירכי וגו'.

ואולם אומרו בא בימים, על דרך דרש יאמר על פי מאמר רבותינו ז"ל (ב"ר פר' א) שחשטן נקרא 'חושד' ויצר הטוב 'אור', [שָׁפָן אָמְרוּ] על פסוק "חושד על פני תהום" (לעיל א ב) - זה יצר הרע שמחשיך פני הבריות, "ויאמר אלהים יהי אור" - זה יצר הטוב. ע"כ. שבזה אני מפרש קרא דכתיב (איוב כ כו) כָּל חֹשֶׁךְ מִמּוֹן לְצַפּוֹנָיו תֹּאכְלֵהוּ אִשׁ לֹא נִפְחָה וגו', מי ש"חושד" - שהוא יצר הרע - ממון לצפוניו, שממון בחדרי לבו, ואינו מזניחו [פי' עוזבו ומשליכו מעליו] - סוף שתאכלהו אש וכו'.

והוא שאמר ואברהם זקן בא בימים, להיות שימי הנעורים [נקראים] ימי חושד, שהם ימי יצר הרע ונקראים לילות, וימי הזקנה נקראים ימים, שהם ימי יצר הטוב, לזה אמר בא בימים, שנכנס בתוך הזמן הנקרא ימים.

ועוד יש לפרש, שלחיות שכל הימים שעברו לאדם מימי חיו - אבדו, אמר שאברהם - לחיותו עבד בוראו כל ימיו, כשזקן - בא וימיו עמו, שלא אבדם:

ואחרי כן קבר אברהם את שרה וגו' ניקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחות קבר מאת בני חת (כג, יט ב). הוא יתר. גם [קשה], בני חת מי הכניסם לזה. ולכן נראה כי מנהג קבוע היה להם שכל הרוצה למכור - לא ימכור אלא לבני העיר, למען לא יעבור זר בתוכם, וכל הקונה - צריך לקנות מבעלי הקרקע ומבני העיר. והנה הקניה מבעל הקרקע - בכסף, אך מבני חת - צריך חוקה, כי כסף לא נתן להם. ולזה, אחר שקבר אברהם את שרה - אז נתקיים הקנין מאת בני חת, כי כל עוד שלא החזיק - יכולין לחזור אף שבעל השדה לא יוכל לחזור מעת שקבל הכסף:

ואברהם זקן בא בימים נה' ברך את אברהם בכל. ויאמר אברהם אל עבדו וגו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות הקנעני וגו' (כד א-ג). צריך להבין הקדמה זו למה. גם להבין תיבת "בא בימים" מה היא. ונראה כי הכתוב הודיענו מחכמת אברהם אבינו עליו השלום כי לא יעשה דבר עד שירד לסופו. הנה מהיות כי שליחות זו ששלח עבדו לקחת אשה לבנו ויביאה לעירו קודם נישואין - הוא מהחרפה לקרובי האשה, ואם הלך אברהם אבינו הוא עצמו - יוסר קצת מהגנות, אך עכשיו יתוסף להם גנות, כי יאמרו: אם חפץ בנו, היה לו לבוא בעצמו.

לזה, אברהם אבינו עליו השלום השב כמחשבתו הסרת זה. ואז ויאמר אל עבדו,

וַאִישׁ לֹא יִדְעָה וְתִרְדַּד הָעֵינָה וְתִמְלֵא
 כְּדָה וְתַעֲלֵל (כד טו). הוֹרָה הַשְּׂגָחָתוֹ יִתְבַּרְךְ
 שְׁלֵא יִדְעָה אִישׁ, [פירושו, שלא הכירה איש]
 כִּי צְנוּעָה [היתה] בִּירְכָתִי בֵּיתָה, אֲךְ בְּגוּרָת
 ה' קרה מקרה אותו יום ויצאה:

וְתִכַּל לְהַשְׁקָתוֹ וְתֵאמֶר גַּם לְגַמְלִיךָ
 אֲשָׂאב עַד אִם כְּלוֹ לְשֵׁתָת (כד יט). הוֹרָה
 בֹּזֵה (ישוב) [טוב] טַעְמָה, כִּי לֹא עִשְׂתָּה כְּמוֹ
 שֶׁאִמְרָה הוּא (לעיל פסוק יד) "ואמרה שתה
 וגם גמליך אשקה" לצרף שניהם יחד, אך
 כאשר בלתי להשקותו - אז אמרה להשקות
 לגמלים, כי אינו כבוד לאדם להשתוות עם
 הבהמה:

וְתֵאמֶר אֱלֹוֹי גַּם תִּבְּנֶן גַּם מִסְפּוֹא
 רַב עֲמָנוּ גַּם מְקוֹם לְלוֹן (כד כה). קצת
 קשה תיבות "גם גם", שאם "גם" הראשון
 - [פירושו] מלבד לינה, מאי קאמר תו "גם
 מקום ללון". ועם שכפי הפשט אין קושיא,
 כמו "גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב"
 (פסוק יט), "גם לי גם לך לא יהיה" (מיא ג כו)
 - מכל מקום נראה שעם פירוש רש"י ז"ל
 מִיִּשְׁבֵּב, שהוא [אליעזר] אמר "אם יש מקום
 ללון" לינה אחת, והיא אמרה: "מלבד זה, גם
 תבן גם מספוא רב עמנו. ומלבד זה, עוד יש
 מקום ללון כמה לינות":

וַיִּקַּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לָהּ (כד לו). קצת
 יש לדקדק במה שהפסיק בתיבת האיש,
 והיה לו לומר ויקוד וישתחו האיש לה:

וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גַמְלִים מִגַּמְלֵי
 אֲדֹנָיו וַיִּלְךְ וְכָל טוֹב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיִּקַּם
 וַיִּלְךְ אֶל אָרֶם נְהָרִים אֶל עִיר נְחֹר (כד
 י). קצת קשה איך יהיה זה, ורש"י ז"ל פירש.
 ועוד נראה שנמל עמו מצות ומעשים טובים
 של אדונו להיות לו עזר ולהועיל מכל אויב
 ואורב בדרך, ולזה לא אמר "ויקח העבד
 עשרה גמלים וכל טוב אדונו וילך", שהטוב
 לא לקחו, אך מן השמים נתנהו בידו:

וַיֵּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם הַקָּדָה
 נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדֹנָי
 אֲבָרְהָם (כד יב). צריך לדעת הסימן הזה
 לאיזה רמז הוא. ונראה כי הוא ידע שיצחק
 הוא 'דין' כמאמר רבותינו ז"ל (וזהר בראשית דף
 קט ע"ב), וצריך לזווג לו רחמים למתקו, אמר
 שהסימן הוא כאם תתן מים שהוא רחמים
 (עין חולין סג). ולא לבד²²² לו, כי גם לגמלים
 שהם בני אדם שאינם מהוגנים והם קצת
 הגונים, כגמל שיש בו מקצת סימני טהרה.
 ולזה כשתתן מים לו ולגמלים, זה סימן
 שבזווגה עם יצחק - ימתק הדין. ולזה אמר
 אותה הוכחת וגוי ובה אדע כי עשית חסד
 עם אדוני, שתעשה חסד עם זרעו אחריו.

וכפי הפשט, אומרה וגם גמליך אשקה
 אתה הכחת (כד יד). כי אם תתן [רק] לו -
 אפשר [שהוא] מיראתו שראתה אותו הדור
 ותוקה מפניו, אבל כשתאמר לבדה מאליה
 "וגם גמליך אשקה" - בזה נפְרַת נדיבותה:

וַהֲנַעַךְ טַבַּת מְרָאָה מֵאֵד בְּתוּלָהּ

מצרים" (תהלים קה א). וההשתחויה - לה' לבדו.

אכן להם לא רצה לגלות זה, אמר (כד מה) **וַאֲקוּד וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לֵה'**, יען שלא יטעו אחרי עבודה זרה כמנהגם, כי יפתח להם פתח להשתחוות לאיש, אך אמר סתם **וַאֲקוּד וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לֵה'**. לֵה' אנו משתחווים, וְלֵה' אנו מחכים. יאיר עינינו בתורתו, ויטע בלבנו אהבתו ויראתו, אמן כן יהי רצון:

וַיִּבְאֶה יַצְחָק הָאֱלֹהִים שְׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבֵּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאֱהָבָהּ וְגו' (כד טז). יתבאר לקמן בפרשת תולדות (בענין "לו לאשה").

ונראה שהקידה הראשונה היתה לאברהם, שמעשיו וצדקתו גרמו לו זה, ואיננו רחוק ש'האיש' הוזר על אברהם ועל הקב"ה שנקרא 'איש' ככתוב (שמות טו א) ה' איש מלחמה. וגם אברהם אבינו עליו השלום - עבדו ואוהבו - יקרא 'איש' כמו שדרשו חז"ל (ב"ר נד א) וזו לשונם: "ברצות ה' דרכי איש" (משלי טז ז) - זה אברהם שנקרא 'איש', דכתיב ביה (ישעיה מו יא) "מארץ מרחק איש עצתי".

ולזה אמר האיש הידוע - שהוא הקב"ה, ואברהם, שצירף אברהם בקידה זו, שנבחרתו ו'אישותו' גרמו כל זה. והאיש כמו להאיש, וכמו 'וילך הרנח' (לקמן כח י)²²³, 'ויבא ישראל

להלן מפסוק "ויבא ישראל מצרים", לומר שאף שהיה ראוי לומר מצרימה כמו "הרנח", מ"מ אמר "מצרים" לשון קצר.

223. ראייה זו אנכי שטפיה נקטה, דהא כל תיבה שצריכה ל' בתחילתה הטיל לה הכתוב ה' בסופה. ויותר נראה שהביאה כהקדמה לראיה שהביא